

KEMALİDDİN İBN-İ HÜMÂM'IN
HAYATI, ESERLERİ
ve
İLMİ KİŞİLİĞİ

* Sempozyum Tebliğleri *

SİVAS
KEMALİDDİN İBN-İ HÜMAM VAKFI
YAYINLARI

Osmanpaşa Caddesi. Kavukçu İşhanı Kat : 3 No : 308

Tel : (346) 221 41 50 - 221 41 51

SİVAS - 1993

İSLÂMÎ ARAŞTIRMALARDA DELİLE BAĞLILIK, HÜR DÜŞÜNCE ve İBNÜ'L-HÜMÂM

Doç. Dr. Yusuf İŞİCİK^(*)

İSLÂM BİLGİNLERİNDE İLİMCİ ZİHNİYET

Herhangi bir İslâm âlimi veya mütefekkinde "hür düşünce" konusunu ele alırken şu meseleler öne çıkar : "Delile bağıllık, kör taklit ve mezhep taassubundan kaçınmak."

Evet... Bugün İslâmî ilimler, her türlü olumsuz şartlara rağmen hâlâ ayakta iseler ve hurafelerden uzak bir İslâm gerçeğini öğrenmek mümkün ise, bunun tek sebebi, İbnü'l-Hümâm gibi delil peşinde koşan âlimlerin sarfettikleri çabalarıdır.

Şu gerçeği herkes ifade ediyor : "İbnu'l-Hümâm, muhakkık Hanefî bilginlerinden-dir." Binanaleyh, İbnü'l-Hümâm, İmam Ebû Hanîfe'nin ortaya koyduğu fikhî mesâili körü körüne taklid eden biri değil, fakat delil peşinde koşan ve Ebû Hanîfe'yi metod olarak izleyen bir âlimdir.

Biliyorsunuz ki, Ebû Hanîfe'nin yolu (mezhebi), sahih hadistir. Çünkü Ebû Hanîfe şöyle demiştir :

"Hadis sahihse, benim mezhebim odur"⁽¹⁾.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, kendisinin ictihad ve fetvaları pek o kadar önemli değil, fakat O'na göre asıl önemli olan, izlenen yoldur ki, o da delil'dir; yani Kur'ân ve Sünnet'tir. Bakınız o büyük imam ne diyor :

"Allah'ın kitabına ve Rasûlünün haberine aykırı bir sözüm olduğunda, onu terkedim"⁽²⁾.

"Bizler de insanız. Bugün söylediklerimizden yarın vazgeçebiliriz."⁽³⁾

"Bir kimsenin, bizim görüşlerimizi, hangi kaynaktan aldığımızı bilmeden alması helâl değildir."⁽⁴⁾

"Ey Ebû Yusuf! Benden duyduğun herşeyi yazma! Çünkü, bazen bugünkü görüşümden ertesi gün vazgeçtiğim, hatta bir gün sonra yeniden görüş değiştirdiğim olur"⁽⁵⁾.

Bundan dolayıdır ki, Ebû Hanîfe'nin istinbat ettiği fikhî meselelerden çok, İslâm'da önemli olan, O'nun dinde takip ettiği methodur. Nitekim İmam Şa'rânî, şu çok önemli tesbiti yapmaktadır :

"Bizim inancımıza göre ve insaf sahibi herkese göre şayet İmam Ebû Hanîfe, İslâm Şeriatinin ülke dolaşarak şeriatı zaptettikleri dönemlere kadar yaşasaydı ve yazılan

(*) Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

eserler kendisine ulaşıydu, bütün bu hadisleri alır ve daha önce yaptığı kıyaslarından vazgeçerdi... Dersen ki : 'İmanın ölümünden sonra tedvin edilen ve imamına ulaşmamış olan sahih hadisleri ne yapacağım ?' Cevabım şudur : Sana yakışan, bu hadislerle amel etmendir. Çünkü, eğer imamın yaşasaydı ve bütün bu hadisler sahih olarak kendisine ulaşıydu, herhalde sana bu hadislerle amel etmeni emrederdi. Çünkü bütün imamlar, şeriatin elinde esirdirler. Binaleyh, kim bu hadislerle amel ederse, dört elle hayra sarılmış olur. Kim de : 'Benim imamımın almadığı hadisle ben amel etmem' derse, mezhep imamlarını körü körüne taklid eden bir çok mukallid gibi, kucak kucak hayırdan mahrum kalmış olur. Mezhep mensuplarına yaraşan, kendi imamlarından sonra kendilerine ulaşan her sahih hadisle amel etmektir. Çünkü böyle yapmak, bütün imamların hakkındaki inancımız odur ki, şayet onlar, kendilerinden sonra tedvin edilen sahih hadisleri görselerdi, onlara sarılırlar, o hadislerle amel ederler ve yaptıkları tüm kıyaslarından ve söyledikleri sözlerden vazgeçerlerdi⁽⁴⁾.

Bundan dolayıdır ki, büyük din önderi ve Hanefî Fıkıh sisteminin bânisi, İmam Ebû Hanife'ye bu sünnî-selefî çizgisi, her devirde ihmal edilmemiş, İmam Tahavî'den İbnü'l-Hümâm'a ve İbnü'l-Hümâm'dan İmam Leknevî'ye kadar, Hanefî âlim, dînî araştırmalardaki bu sağlam geleneği sürdürmüşlerdir. Onlar, İmam Ebû Hanife'yi metod olarak izledikleri, tenkidci düşünceye bağlı kaldıkları ve adım adım delil peşinde koştukları içindir ki, İslâm Dini ve Hukuku, başına örülmek istenen çoraplardan kurtulup sıyrılmış ve ikinci kez gerçekleştireceği evrensel inkilâb'ının hazırlığı içine girmiştir.

Bu konuya daha fazla girmek istemiyorum;

ancak başlangıçta Şâfiî mezhebindeyken, sonradan Hanefî olan, büyük din âlimi, muhaddis - fakîh imam Tahavî'den bahsetmeden geçemeyeceğim.

İmam Tahavî kendi döneminin bir kadısıyla ilmî meseleyi müzâkere ederken, kadı Tahavî'ye :

- Bu dediğiniz, Ebû Hanîfe'nin görüşü değildir." deyince

Tahavî :

"Her söylediğim şeyin, Ebû Hanîfe' nin görüşlerinden olması mı gerekir ? demiş, bunun üzerine kadı :

- Ben sizi mukallid sanmıştım" deyince, Tahavî :

- Mutaassıp yahut ahmaktan başka kim mukallid olabilir ? cevabını vermiştir⁽⁵⁾.

Delil Peşinde Bir Fakih :

İbnu'l-Hümâm

Şimdi kendisini anmak ve çeşitli yönleriyle biraz daha fazla tanımak için topladığımız allâme Kemâlüddîn İbnu'l-Hümâm'ın, fıkhıta, bir metod olarak mezheb'i değil, sahih hadisi esas aldığını ve kendisine yön veren ana unsurun delil olduğunu gösteren iki misâl üzerinde durmak istiyorum :

Birinci misal :

Biliyorsunuz, biz Hanefîler, teravîh yirmi rekat kılarız. Bu uygulama, İslâm Dünyasının çoğunda da böyledir, Hanefî mezhebine göre, teravîh yirmi rekat kılındığı halde, tahkîk ehli olan İbnu'l-Hümâm, teravîhin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kaç rekat kılındığını esas almış ve bu konudaki fikhî prosedürü Hz. Peygamber'in uygulamasına bina etmiştir. Şöyle ki, Hz. Peygamber'in, Rama-

zanda teravihi ve senenin diğer günlerinde de gece namazını sekiz rekattan fazla kıldığı, Aişe'den gelen sahih rivayetle kesin olarak bildirilmektedir⁽⁶⁾. Bu durum karşısında, Kemal İbnu'l-Hümâm'ın mütâlâsı şu şekildedir :

“Delil şunu gerektirmektedir ki, 20 rekattın içerisinde sünnet olan, Hz. Peygamber'in yaptığıdır. Geri kalan ise müstehaptır. Buhârî ve Müslîm rivayetiyle sabittir ki, vitirle birlikte teravihin sünnet olan rekat sayısı onbirdir. Öyleyse mezhebimiz âlimlerinin metodları gereği, yirmi rekattın seziki sünnet onikisi müstehab'tır⁽⁷⁾.”

İkinci misâl :

Bu misâlimiz ellerin göbeğin yukarisına mı, yoksa aşağısına mı bağlanacağıyla alâkalıdır. Konuyla ilgili olarak İbnu'l-Hümâm'ın kanaati şudur : “Namazda ellerin, göbeğin üstüne veya altına bağlanmasını gerektirecek sahih bir hadis sabit olmamıştır. Hanefîlerce bilinen ve yaygın olan, göbeğin altına, Şâfîlerce ise, göğsün altına bağlanmasıdır. İmam Ahmed'ten ise, her iki görüşte rivayet edilmiştir. Bu durumda hakikat şudur ki, ister göğsün altına bağlansın, isterse göbek altına farkedenden birşey olmaz.”

Değerli dinleyiciler! İbnu'l-Hümâm'da ki ilim zihniyetini ve delile bağlılığı görüyorsunuz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, O'nun için önemli olan delil'dir. Binanaleyh, meselâ terâvih'in sekiz rekâtı sünnettir; çünkü Hz. Peygamber sekiz kılmıştır. Yine, örneğin, kişi namazda ellerini, ha göbeğinin altına bağlamıştır, ha yukarisına... Birşey faretmez. Çünkü bize bunlardan birini tercih ettirecek ve “Sünnet olan şudur” dedirtedecek bir sahih hadis yoktur⁽⁸⁾.

Hadis İle Amel Meselesi :

Burada, herhangi bir mezhep mensubunun, mezhebinin görüşlerine aykırı olan sahih hadislerle amel etme meselesi, tekrar karşımıza çıkmaktadır. Mâdem “İbnu'l-Hümâm'da gerçeği arama zihniyeti” üzerinde duruyoruz ve Kemâl İbnu'l-Hümâm'ın esas aldığı ana kriter delil veya Kur'an-ı Kerim ve Sahih Hadisler olduğunu görüyoruz; o halde, bu vesileyle, hadislerle amel meselesine tekrar değinmemizde fayda vardır. Esasen, muhakkık İslâm bilginleri hep böyledir; yani ‘güzel ve faydalı birçok meselelerin gündeme gelmesine sebep olurlar. Nitekim denilmiştir ki : “Tenezzele'r-Rahme inde zikri's-Sâlikîn : Salih kimseler anılırken, rahmet iner.”

Bu konuda, son devrin büyük Hanefî imamlarından, muhaddis ve tarihçi, Hidâye Şârihi İmam Leknevî'nin sözlerine yer vermek istiyorum. Biliyorsunuz, İbnu'l-Hümâm, Hanefîlerin en ünlü fıkıh kitaplarından olan Hidâye'nin en ünlü şârihidir. İbnu'l-Hümâm'dan 443 yıl sonra yaşamış olan İmam Leknevî (1304 h.) de, Hidâye'ye en makbul şerh yazan bir âlimdir. Leknevî der ki : “Allah'ın lütfuyla, ifrat ve tefritten uzak kaldım. Şer'î delillere aykırı da olsa fukahanın görüşlerine sımsıkı sarılan kör taklidçilerden olmadığım gibi, fukahayı kötüleyip, fikhî tamamen terkedenlerden de olmadım. Apaçık sahih hadise aykırı olan fikhî bir hükümle karşılaşacak olsam onu terkederim ve o görüşün sahibi olan müctehidin ma'zur hatta me'cur olduğuna inanırım⁽⁸⁾”.

Çeşitli usûl ve fûrû ihtilafları karşısında takınılacak tavır konusunda da Leknevî şunları söyler :

“İnsaf ile düşünen ve zorlamalardan

uzak kalarak fıkıh ve usûl araştırmalarına girişen bir kimse bilir ki, âlimlerin ihtilaf ettikleri aslî ve ferî meselelerin çoğunda, muhad-dislerin görüşleri ve metodları, diğerlerinin-kindenden daha kuvvetlidir. Ne zaman ihtilafı bir konuyla karşılaşsam, o konuda muhad-dislerin görüşünün itidâl ve insafa en yakın olduğunu görürüm. Aşkolsun onlara ve teşekkürler kendilerine"⁽⁹⁾.

Konuyla ilgili olarak, Şâfiîler'den Takıy-yuddîn es-Subkî de şöyle der :

"İmamının görüşüne aykırı bir hadisle karşılaşan kimse, hadise intibâ etmelidir. İnsan kendisini, Hz. Peygamber'in huzurunda ve o hadisi Rasûlüllah'tan duymuş farzetmelidir. Bu durumda o hadisle amel etmekten geri durmak câiz olur mu ? Vallahi olmaz"⁽¹⁰⁾.

İctihadın Tecezzîsi

İbnu'l-Hümâm, diğer birçok İslâm âlimi gibi, icihadın tecezzisini kabul etmiştir. Yani, bir kimse, bildiği konularda icihad yapabilir; bilmediği hususlarda ise bir başka âlime uyabilir.⁽¹¹⁾ İbn, Hazm, Gazzâlî, İbnu's-Sübki, İbn Kayyîm, Kanâfi, İz. b. Abdisselâm, Âmidî dahil olmak üzere ekseriyet, icihadın tecezzisini kabul etmişlerdir.

"Çünkü bir kimsenin bildiği şeyler, bilmedikleri hususlarda fetva vermesini gerektirmez. Aynı şekilde bilmediği meseleler de, bildiği konular hakkında icihad etmesine engel değildir. Sehâbe dahil, bütün müctehidlerin, bilmedikleri naslar ve cevap verdikleri meseleler olmuştur. Her nass ve meselenin, diğerleriyle alâkalı olduğu iddia ve kabul edilemez. Ayrıca, bilinmeyen hususlarda bilenlere itimad, o noktalardaki kusuru telâfi edebilir"⁽¹²⁾.

Mezhebler Arası Hoşgörü :

İbnu'l-Hümâm, bağımsız düşünce tarzını ve delili mezhebinin görüşlerine tercih etmesi sebebiyle mezhebe muhallif fetvalar vermiştir. Tabii ki bu, mezhep içerisinde bir takım itirazlara da yol açmıştır. Nitekim O'nun öğrencilerinden Kasım b. Kutluboğa (879/1474) şöyle demiştir :

"Üstadımızın, mezhebe muhalif olan icthadlarıyla amel edilmez"⁽¹³⁾.

Tabii ki, İbn Kutluboğa'nın, mezhebi esas olarak hocası İbnu'l-Hümâm'a yönelttiği bu tenkidine katılmak mümkün değildir.

İbnu'l-Hümâm, mezhepler arası büyük bir hoşgörüden yanadır. Meselâ Şâfiîler'de burun kanaması abdest bozmaz. Burnu kanamış Şâfiî bir imanın arkasında namaz kılan Hanefî'nin namazı sahihtir. O, kendi hocası, Kariu'l-Hidâye lakabıyla meşhur İmam Sirâcuddîn'den : "Böyle bir sebeple namazın sahih olmayacağını, önceki ulemâdan nakledilmesini garipsediğini" nakleder"⁽¹⁴⁾.

"Asrımızın muhterem âlimlerince, taklidde telfikın caiz olmadığı görüşü meşhur olmuştur. Bu telfik : meselâ, namaz veya dinî temizliğin herhangi bir kısmında bir mezhep imamının söz ve icthadıyla bazı ibadetlerinde de başka bir mezhep imamının icthadıyla amel ve hareket etmesi şeklinde olmaktadır. Ben, bunun yasak olduğuna dair bir delil görmüş değilim. Bilakis, bunun yasak olmadığına, İbnu'l-Hümâm da Tahriir'de işaret ediyor ediyor ve "Yasaklayan bir delil yoktur" diyor. Bu âlim, telfikın yasak olduğu görüşünü, bazı müteahhirîn ulemasına ait olduğunu naklediyor"⁽¹⁵⁾.

Şâh Veliyyullah Dehlevî "T'kdu'l-Cîd" adlı risalesinde, Fethu'l-Kadîr'den şunları nakletmiştir.

"Deniliyor ki, 'delil ve ictihadla bir mezhepten diğere geçene günahkar olur ve cezalandırılması gerekir' Delil ve ictihadsız ise, haydi haydi durum böyle olur... Bunu aklî ve naklî hangi delilin menettiğini bir türlü anlayamadım. Bir kimsenin, ictihad selâhiyetini hâiz müctehidlerin sözlerinden, kendine en kolay geleni seçmesi, kınama vesilesi oluyor. Halbuki Rasûlüllah (s.a.v.) ümmetine kolaylaştırılanı sever ve hoşlanırdı"⁽¹⁶⁾.

MÜTEFERRİK BAZI KONULAR

İbnu'l-Hümâm'ın düşünce karakteristiğini yansıması bakımından, O'nun bazı meselelerle alâkalı görüş ve izahlarına dair bazı örnekler daha sunmak istiyoruz. Fethu'l-Kadîr'den iktibas ettiği bu görüşlerin hepsini kendisine ait olarak değerlendireceğiz. Çünkü O, bu görüşlere katılmakta ve onları benimseydiğini, tenkid etmemekle ihsas ettirmektedir.

"Gidilecek başka câmi olduğu takdirde, fâsıkın ardında namaz kılmamalıdır. Dolayısıyla, birkaç yerde cuma kılınıyorsa, fâsık imamın ardında cuma namazı kılmak doğru değildir (mekruhtur)... Bizim kıblemiz ehlinde olup ta kendisini kafir kılacak aşırı bozuk fikirlere sahip olmayan bid'atçı ve fâsık kimsenin ardında namaz kılmak caiz fakat mekruhtur. Şefâati, Allah Teâlâ'nın ahirette görüleceği, kabir azabını, kirâmen kâtibîni inkâr edenin ardında ise câiz değildir. Çünkü bunlar, Peygamber (s.a.v.)'den tevarüs edilmiş inançlar olduğu için, bunları inkâr eden kâfirdir"⁽¹⁷⁾.

"Hz. Ali'nin diğere üç halifeden üstün olduğunu iddia eden kimse bid'atai'dir. Ancak, Ebûbekir veya Ömer'in halifelikliğini reddeden

kimse küfre girmiş olup, ardında namaz kılınmaz"⁽¹⁸⁾.

"İmam Muhammed, Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'tan şöyle nakledilmiştir : 'Heva ehlinin ardında namaz câiz değildir'... Ebû Yûsuf'tan : Kelâm konularına dalan mütekelim'in ardında namaz caiz'dir" diye riwayet edilmiştir. Ancak bu sözü, Ebû Hanife'nin oğlu Hammâd'ı, kelâm münâkaşası yaparken görünce söylediği şu sözlerin ışığında anlamak gerekir. Ebû Hanife, Hammâd'a demişti ki : "Ey Hammâd! Biz de münazara yapardık, ama karşımızdaki sapıktır korkusuyla, sanki başlarımızda kuşlar varmış gibi dikkatli davranırdık. Siz ise, münazara yaparken, hısmınızın ayağının kaymasını istiyorsunuz. Kim ki, münazara yaptığı kişinin ayağının kaymasını isterse, onun küfre düşmesini istemiş olur. Dolayısıyla, hısmından evvel kendisi kafir olur. İşte yasaklanan kelâm tartışması budur ve böyle kalamcının ardından namaz kılınmaz"⁽¹⁹⁾.

"Namazları câmide cemaatle kılmak vaciptir. Sünnet diye adlandırılması, vücûbiyetinin sünnet ile sabit olmasındandır"⁽²⁰⁾.

"Fıkıh (çalışan ve) yazan bir kimse yanbaşı başkası tarafından okunan Kur'an-ı dinleme imkânı bulamazsa, günahı Kur'an okuyan kimseyedir. Yine bir kimse, geceleyin insanlar uyurken dama çıkıp sesli olarak Kur'an okursa, günah işlemiş olur."⁽²¹⁾

ALLAH'IN SIFATLARI KONUSUNDA SELEFİ TEMAYÜL

İbnu'l-Hümâm'ın, belli bir kelâm ekolünden yana olduğunu söylemek güçtür. Ancak, O'nun, İmam Gazzali gibi Eş'ârî bir âlimin, 'er-Resâletu'l-Kudsiyye" adlı akaid risâlesin-

de, "el-Musâyera fi'l-Akaidi'l-Munciye fi'l-Âhira" ismiyle bir şerh yazmış olması manidardır. Bunu, İbnu'l-Hümâm'ın fıkıhta olduğu gibi, kelâm ve akaidde de esnek ve taassuptan uzak bir yol izlediğinin işareti olarak görmeye icap eder.

Müteahhirîn Hanefî bilginleri, akaid konularında genellikle Mâturîdî kelâm ekolünü takip ettikleri halde biz, İbnu'l-Hümâm'ın, Allah'ın sıfatları konusunda, selefî anlayışın etkisinde olduğunu görüyoruz.

Bilindiği gibi, İmam Matûridî, Kur'an-ı Kerim'de geçtiği üzere Rahman'ın arş'a istiva ettiğini kabul etmenin gerekli olduğunu, hâsılı, istivâ'dan Allah Teâlâ'ya âlim kadir gibi isimler vermenin O'nu yaratıklara benzetmek olacağını ileri süren Allah'ı isimlendirmenin teşbih olmayacağını savunurken, Allah'a verdiğimiz bu isimlerin, konuyu zihne yaklaştırmak için kullanılan ifadeler olduğunu, yoksa hakikatte O'nun isimleri olmadığını söylemiştir⁽²³⁾.

Müctehid imamlar içerisinde rey ve kıyas'a herkesten çok başvuran ve re'yin en mahir üstadı olan Ebû Hanîfe ise, Allah'ın sıfatları konusunda selefî çizgiden ayrılmamış ve bu metodun gerekliliğini o küçücük, "el-Fıkhü'l-Ekber" adlı risalesinde ehemmiyetle belirtmiş, ayrıca "el-Fıkhü'l-Ebsat" ve "Vasiyyetu'l-İmam" adlı eserlerinde bu konuda daha kesin ve şiddetli ifadeler kullanmıştır :

"Allah'ın Kur'an'da belirttiği gibi yed (el), vech (yüz) ve nefsi (zâtı) vardır. Allah Teâlâ'nın, Kur'an'da zikrettiği yüz, el ve zât, O'nun keyfiyetsiz sıfatlarıdır. O'nun eli 'kudreti, nimetidir' denemez. Çünkü bunda, sıfatın iptali vardır ve bu, Kader ve İ'tizal Ehlinin görüşüdür. O'nun eli, keyfiyetsiz sıfatı-

dır. Yine, Allah'ın gazap ve rızası, keyfiyetsiz olarak Allah Teâlâ'nın sıfatlarından iki sıfatıdır⁽²⁴⁾."

"İkrar ederiz ki, Allah Sübhânû ve Teâlâ, arş üzerine, ona herhangi bir ihtiyacı olmaksızın istiva etmiştir ve arş üzerinde karar kılmıştır. Allah, arşında arştan başka şeylerin de (bunlara) herhangi bir ihtiyacı olmaksızın koruyucusudur⁽²⁵⁾."

"Kim ki : 'Rabbil semada mı yoksa yerde mi bilmiyor' derse kafir olur. Çünkü Allah Teâlâ, 'Rahman arş üzerine istiva etti⁽²⁶⁾.' buyurmuştur. Allah Teâlâ arş üzerine itiva etmiştir; fakat arş semada mıdır, yoksa yerde midir bilmiyorum' diyen de kafir olur. Çünkü, arşın semada olduğunu inkâr etmiş olur. Zira arş, a'lây-ı illiyeyî'dedir⁽²⁷⁾."

İbnu'l-Hümâm, Allah'ın sıfatları konusunda müteahhirîn ehl-i sünnet kelâmcılarının izledikleri te'vilci metoddan yana olmamış, bu sıfatların Allah Teâlâ hakkında keyfiyetsiz olarak gerçek manalarıyla anlaşılmasını yeğlemiş, ancak Ebû Hanîfe ve diğer selef ulemâsından ayrı olarak, cahil halk kesimlerine konuyu anlatabilmek için te'vil yolunun caiz olduğunu, ama bunun kesin bir bilgi ifade etmeyeceğini söylemiştir. Bu temayı, O'nun şu ifadelerinde açıkça görüyoruz : "Allah Teâlâ, arş üzerine istiva etmiştir. Ancak bu, bir cismin diğer bir cisim üzerine yerleşmek, temas etmek ve hizasına gelmek şeklinde olmayıp, zât-ı sübhânî'ye lâayık olan ve ancak kendisinin bildiği bir manâdadır. Özetle söylemek gerekirse, herhangi bir benzetme sözkonusu olmaksızın Allah Teâlâ arş üzerine istiva etmiştir. 'İstivadan maksat, Allah'ın arşa hakim olmasıdır' demek, caiz olmakla beraber, bizzat bu anlamın kastedildi-

ğine dair herhangi bir delil yoktur. Bizzat gerekli olan şey, herhangi bir benzetmeye gitmeden dediğimiz gibi. Allah'a lâıyk olacak bir istivaya iman etmektir. Halkın, istivayı, cisimlerin özellikleri şeklinde anlamlarından korkulduğunda, onlara : "hakim olma" anlamında izah etmekte bir sakınca yoktur⁽²⁸⁾."

İbnu'l-Hümâm, yed (el), yemin (sağ el), kadem (ayak) vb. sıfatlar hakkında da aynı izan tarzını getirmekte, fakat bu te'vil ve izahları yaparken, daima şunu vurgulamaktadır : "Yed (el) ve Allah Teâlâ'ya Kur'an ve Sünnütte izafe edilen diğer sıfatlar herhangi bir organ anlamında olmaksızın, O'na layık ve ancak kendisinin bileceği anlamda birer sıfattır. Bunları, halk kitlelerinin kafalarının karışmaması için kudret, hakimiyet gibi manalarla te'vil etmek ve bu anlamların kasdedildiğini söylemek, herhangi bir delile dayanmadığı için kesin değildir⁽²⁹⁾."

DİPNOTLAR :

- 1) İbn-i Âbidin - Muhtâr, Beyrut. I, 46; Resmu'l-Muftî I, 24; Sâlih b. Muhammed el-Fullânî, İkâzu'l-Himen, Pakistan, 1935 / 1975, s. 62.
- 2) Fullânî, ikaz, s. 50 - 62.
- x) Nâsiruddîn Elbânî, Sıfâtî'n - Nebî, Beyrut, 1392, s. 24.
- xx) İbn-i Âbidin, Resmu'l-Muftî, 28; Dehlevî Huccetullahi'l-Bâliğa, Kahire, I, 331; İbn-i Abdilber, el-İntika, Beyrut, s. 145; Fullânî, a.g.e., 52
- 3) Elbânî, a.g.e., s. 24.
- 4) Şa'rânî, el-Mîzan, I, 26, 54. (Elbânî, a.g.e., s 27'den naklen).
- 5) Tehâvî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, Kahira, Muhammed seyyid Câdu'l-Hakk'ın mukaddimesi, I, 7; İbn-i Ebi'l-Izz, Şerhu'l-Akîdeti't - Tehâviyye, Beyrut 1392, Yayıncının önsözü; İbn-i Âbidin, Rasmu'l-Muftî, s. 32.
- x) Buhârî, teheccud 16, Teravih 1; Müslim, musâfirin 125; Tirmizî, mevâkît 208.
- 6) Bkz. İbnu'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, Mısır 1315, I, 334; Seyyid Sâbık, Fikhu's - Sunne, Beyrut, 1389 / 1969. I, 207.
- x) Bu İbnu'l-Hümâm'ın ve âlemlerin bir çoğunun kanâtıdır. Namazda ellerin göğüs üzerine bağlanacağını bildiren sahih hadislerin olduğu görüşünde olan âlimler de vardır.
- 8) Abdülhay el-Leknevî, el-Ecvibetu'l-Fâdıla, Haleb 1384/1964, Abdülfetâh Ebû
- 9) Leknevî, İmâmu'l-Kelâm fî mtâ Yeteallaku bi'l-Krâti Halfe'l-İmâm, s. 156. (Elbânî, a.g.e., s. 19'dan naklen)

TAKLİDDE İNANÇ OLMAZ

Kemâlüddîn İbnu'l-Hümâm, Kelâm (akaid) ilmini tarif ederken, taklidi imanun câiz olmadığını ihsas ettirir. O'nun sözkonusu olmadığını ihsas ettirir. O'nun sözkonusu tarifi şöyledir : "Kelâm, kişinin, İslâm dîniyle ilgili inanç esaslarını, delillerine dayanarak, ilim ve bazı konuları da zan ile bilmesidir⁽³⁰⁾."

İbnu'l-Hümâm'ın Müsâyera'sına şerh yazan Kemâl b. Ebî Şerif, İbnu'l-Hümâm'ın bu tarifini şöyle değerlendirir : "Tarifte geçen 'delillerine dayanarak' sözü, taklidin inançta, kâfi gelmeyeceğini açıkca ifade eder... Âlemin sonradan yaratılması, Allah'ın varlığı, O'nun hakkında gerekli (vâcip) ve imkânsız (mümteni) sıfatları ve diğer inanç meselelerini delilleriyle bilmek, her mükellef üzerine farz-ı ayn'dır ve bunların bizzat düşünülerek anlaşılması vâciptir. Bunlara takliden inanmak câiz değildir.⁽³¹⁾"

- 10) Bûkî, Risâletu Ma'nâ Kavli's - Şâfiî : İzâ Sahha'l-Hadis... (Elbânî, a.g.e., s. 31'den)
- 11) Bkz. İbnu'l-Hümâm, et-Tahrîr, Mısır 1351, s. 549; İbn Âbidin, Rasmu'l-Muftî, 30.
- 12) Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda İctihad, Ankara, 1975. s. 182.
- 13) Karaman, a.g.e., 185.
- 14) Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda Mezhepler, İstanbul, 1971, s. 84 - 85.
- 15) Karaman, a.g.e., 87.
- 16) Karaman, a.g.e., s. 189 - 190.
- 17) İbnu'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, I, 247.
- 18) İbnu'l-Hümâm, a.g.e., s. I, 248.
- 19) İbnu'l-Hümâm, a.g.e., s. I, 248.
- 20) İbnu'l-Hümâm, a.g.e., s. I, 248.
- 21) İbnu'l-Hümâm, a.g.e., s. I, 242.
- 22) Bkz. Ebû Mansur Muhammed el-Mâturi'dî, Kitâbu't-Tevhid, Fetullah Huleyf Neşri, s. 74.
- 23) Mâturîdî, a.g.e., s. 94.
- 24) el-Fikhu'l-Ebsat, s. 46.
- 25) Vasiyetu'l-İmâm, s. 73.
- 26) 20 Tâhâ 5.
- 27) el-Fikhu'l-Ebsat, s. 46.
- 28) İbnu'l-Hümâm, el-Müsâyera (el-Müsâmera Şerhu'l-Müsâyera) Mısır, 1317, s. 32.
- 29) Bkz. İbnu'l-Hümâm, a.g.e., s. 33-35.
- 30) İbnu'l-Hümâm, a.g.e., s. 10.
- 31) Kemal b. Ebî Şerif, el-Müsâmera Şerhu'l-Müsâyera, Mısır, 1317, s. 11-12